

DIFICULTĂȚI ÎN TRADUCEREA SINTAGMEI NEOTESTAMENTARE *ἀββᾶ ὁ πατήρ**

CONF. DR. MIHAI VALENTIN VLADIMIRESCU

Universitatea din Craiova
vladimirescu_mihai@yahoo.com

Abstract: The New Testament syntagm *ἀββᾶ ὁ πατήρ* has been regarded as a stumble rock by many biblical scholars and translators of the sacred text, although it appears only three times in the entire New Testament. The main difficulties posed by the syntagm to the translator and the exegete could be summarized in the following questions, that must be answered in order to understand the meaning of the expression:

1. What is the meaning of *ἀββᾶ*, considering its non-Greek origin?; 2. How did the expression *ἀββᾶ ὁ πατήρ* took shape in Mark 14:36? and 3. What is the meaning and role of *ἀββᾶ ὁ πατήρ* in Romans 8:15 and Galatians 4:6? The present study aims to offer an overview of the different opinions expressed over the answers that could be given to these questions, emphasizing the strong and weak points of each of these theories. Despite the attractivity of some of the interpretations, the study refrains, though, from indicating one or another of these as the best, given the uncertainty of many aspects concerning the history of the text of the New Testament and the large number of suppositions used by most of the scholars.

Keywords: New Testament, *ἀββᾶ ὁ πατήρ*, Mark 14:36, Traductology, Biblical Exegesis Noul Testament.

1. Introducere

Una dintre sintagmele neotestamentare care prezintă dificultăți traductologice importante este *ἀββᾶ ὁ πατήρ*. Deși apare de numai trei ori în scrierile Noului Testament, această construcție a suscitat interesul a numeroși cercetători din domeniul studiilor biblice, fiindu-i dedicate analize ample în paginile lucrărilor de specialitate. În ordinea în care sunt dispuse cărțile Noului Testament astăzi, prima ocurență a sintagmei *ἀββᾶ ὁ πατήρ* este la Marcu 14, 36, în cadrul episodului rugăciunii Mîntuitorului din Grădina Ghetsimani: „Și zicea: Avva, Părinte [*ἀββᾶ ὁ πατήρ*], toate sînt Ție cu puțință. Depărtează paharul acesta de la Mine. Dar nu ce

* Această lucrare a fost finanțată din contractul POSDRU/89/1.5/S/61968, proiect strategic ID 61968 (2009), cofinanțat din Fondul Social European, prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013

voiesc Eu, ci ceea ce voiești Tu”¹. Sintagma apare de două ori și în corpusul paulin, mai întâi la Romani 8, 15: „Pentru că n-ați primit iarăși un duh al robiei, spre temere, ci ați primit Duhul înfierii, prin care strigăm: Avva! Părinte!”, iar apoi la Galateni 4, 6: „Și pentru că sînteți fii, a trimis Dumnezeu pe Duhul Fiului Său în inimile noastre, care strigă: Avva, Părinte!”. Din punct de vedere cronologic este dificil de stabilit o ordine a acestor ocurențe, dată fiind greutatea datării exacte a scrierii cărților neotestamentare. Există, însă, temeuri pentru a considera cele două epistole pauline anterioare Evangheliei după Marcu². Cu toate acestea, analiza sintagmei ἄββᾶ ὁ πατήρ trebuie să se concentreze pe textul de la Marcu 14, 36, pentru că evenimentul relatat acolo (rugăciunea din Grădina Ghetsimani) precede scrierile Sfîntului Pavel și, desigur, forma scrisă a Evangheliei însăși, dar și pentru că în, Evanghelie, sintagma – sau cel puțin aramaicul *abba*, transliterat ἄββᾶ – este rostită de Însuși Mîntuitorul Iisus Hristos.

Studiul de față își propune să reliefeze dificultățile de traducere a sintagmei ἄββᾶ ὁ πατήρ, fără a căuta să impună soluții de depășire a acestora, avînd în vedere plusurile și minusurile pe care le prezintă fiecare dintre variantele propuse de cercetători. Totuși, unele dintre aceste variante se dovedesc mai plauzibile decît altele, ceea ce le face, în chip firesc, mai atrăgătoare pentru traducător și exeget. Dificultățile de traducere pot fi sintetizate în următoarele întrebări: 1. care este sensul lui ἄββᾶ, avînd în vedere că termenul nu este unul grecesc original?; 2. cum a luat naștere sintagma ἄββᾶ ὁ πατήρ de la Marcu 14, 36? și 3. care este sensul și rolul sintagmei la Romani 8, 15 și Galateni 4, 6?. La fiecare dintre aceste întrebări au fost oferite mai multe răspunsuri, de-a lungul vremii, din partea bibliștilor și filologilor.

2. Sensul lui ἄββᾶ și ideea de paternitate divină la evrei

O primă dificultate traductologică prezentată de construcția ἄββᾶ ὁ πατήρ o constituie însuși sensul în limba greacă al termenului ἄββᾶ. Este unanim acceptat faptul că acesta nu este un termen grecesc autentic, fiind, pur și simplu, o transliterare a cuvîntului aramaic *abba*, folosit de Mîntuitorul Hristos în rugăciunea din Grădina Ghetsimani³. Așadar, pentru reliefaarea înțelesului exact al lui ἄββᾶ trebuie făcut apel la lexicul aramaic. Un asemenea demers, însă, nu se poate mîrgini la simpla constatare a etimologiei aramaice, întrucît identificarea sensului unui termen, mai cu seamă al unuia provenit dintr-o limbă moartă, presupune înțelegerea modului și contextelor în care acesta era întrebuintat. În spatele oricărui cuvînt se găsește un concept, al cărui conținut poate varia în timp și spațiu, deși

¹ Citatele biblice în limba română urmează BIBL. 1988.

² Cf. HBD, p. 699. S. Vernon McCasland pornește de la aceeași premisă (McCASLAND, p. 79.)

³ De altfel, părerea majorității specialiștilor este că Mîntuitorul a vorbit numai în aramaică, deși există și opinii care afirmă că, cel puțin în unele împrejurări, Iisus a folosit și limba greacă (cf. MARCHEL, pp. 100-101).

forma de exprimare rămîne aceeași⁴.

Construcția de proveniență aramaică *abba* are ca nucleu substantivul comun ebraic *ab*, al cărui sens primar este acela de tată, părinte de sex masculin, însoțit de determinant. *Abba* ar fi, așadar, o stare emfatică, o formă de determinare căreia îi corespunde substantivul articulat, din limba română, „Părintele” sau „Tatăl”. Ar putea avea, totodată, și sensul de vocativ („Părinte!” sau „Tată!”) sau chiar de vocativ-posesiv („Părintele meu!” sau „Tatăl meu!”). Odată cu pătrunderea aramaicii în viața de zi cu zi a evreilor, *abba* a început să fie folosit, atât în sens descriptiv, cât și ca apelativ, în limbajul familial, în locul ebraicului *abî* („tatăl meu”), pentru a-l desemna pe tatăl trupesc⁵. Lightfoot face o distincție importantă, totuși, între *ab* (sau *abî*) și *abba*, în privința modului în care aceste cuvinte erau folosite în raporturile interumane. Ebraicul *ab* putea avea atât un sens propriu, de părinte trupesc, cât și un sens metaforic, referindu-se, în acest caz, la paternitatea spirituală sau la un statut al persoanei care reclama respectul și considerația cuvenite unui părinte. Pe de altă parte, însă, aramaicul *abba* era întrebuițat exclusiv pentru desemnarea relației trupesti de paternitate⁶. Copiii mici foloseau și ei apelativul *abba* pentru a-l desemna pe tată, după părerea lui Jeremias⁷ termenul fiind, probabil, construit pornind de la bîlbîiala acestora. Aceasta nu trebuie să conducă, așa cum se întîmplă în cazul unor autori, la a-l considera pe *abba* drept un simplu diminutiv⁸ (căruia, în română, i-ar corespunde *tătic*). Împotriva unei astfel de interpretări s-a pronunțat James Barr⁹, care a arătat că termenul era folosit pentru părintele de sex masculin indiferent de vîrsta pe care o aveau urmașii săi. Totuși, Joachim Jeremias exploatează tocmai acest aspect, diminutival, considerînd că afectivitatea cu care este încărcată o asemenea adresare diminutivală corespunde relației intime dintre Iisus Hristos și Dumnezeu Tatăl¹⁰. Oricum, chiar și înainte de această substituție, deși *abî* era frecvent întrebuițat în rîndurile populației, el nu apare în scrierile sfinte decît o singură dată, la Daniel 5, 13: „Tu ești Daniel, cel dintre robii iudei pe care i-a adus tatăl meu [în textul masoretic: *abî*] din Iuda?”. Motivul poate fi tocmai caracterul intim, familial al termenului, care nu se potrivea unor scrieri încărcate de semnificații religioase.

Cu atât mai mult, însă, *abba* s-a dovedit nepotrivit, în gîndirea iudaică, pentru a-l desemna pe Dumnezeu, atât în context descriptiv, cât și în cazul unei adresări directe. Intimitatea pe care o presupunea termenul îl făcea imposibil de întrebuițat, întrucît o asemenea relație apropiată între om și Dumnezeu era greu de conceput în iudaism. Pe *abba* îl găsim de foarte puține ori în literatura iudaică,

⁴ MARCHEL, p. 103.

⁵ VLADIMIRESCU, p. 180.

⁶ LIGHTFOOT, pp. 456-457.

⁷ ABBA.TLZ, col. 213.

⁸ EDNT, p. 1.

⁹ BARR, pp. 28-47.

¹⁰ JER.LORD, pp. 141-146.

existînd cîteva ocurențe în Targum și în Midrașe, dar în toate aceste situații are caracter descriptiv, niciodată de invocăție¹¹. Deși Kohler susține că formula folosită de Iisus Hristos în rugăciunea din Grădina Ghetsimani nu are nimic deosebit, fiind un obicei comun, deja, între iudei să i se adreseze lui Dumnezeu prin invocăția *Părintele/Tatăl meu*, totuși el nu poate oferi nicio dovadă a acestui obicei. Citările din Talmud, la care face apel – oricum datate cu peste o sută de ani după încheierea scrierii cărților Noului Testament – surprind termenul *abba* numai în ipostaze narative, niciodată ca invocăție.¹² Joachim Jeremias subliniază faptul că o atare invocăție poate fi descoperită în iudaism numai începînd cu Evul Mediu¹³.

Ideea de Dumnezeu ca tată al omului nu era în primul plan al conștiinței religioase evreiești. S. Vernon McCasland încearcă să argumenteze că, totuși, această idee ar fi existat și în literatura evreiască veche, aducînd în sprijinul acestei afirmații pasajele biblice de la 2 Regi 7, 14 și Ps. 2, 7¹⁴. La rîndul său, Marchel se îndoiește de faptul că ideea de paternitate la israeliți, în perioada veche, ar fi fost strict legată de legătura trupească și că nu s-ar fi potrivit relației lui Israel cu Dumnezeu. Argumentația sa începe prin prezentarea faptului că evreii puteau concepe o paternitate spirituală cu caracter divin. În sprijinul afirmației sale aduce și pasajul de la Ieremia 2, 7, unde poporul este acuzat că s-a închinat lemnului, numindu-l „tată”. Fiind imposibil de susținut că oamenii s-ar fi referit la o relație trupească de paternitate, în acest caz, Marchel deduce că titlul de „părinte” era întrebunțat și în sens metaforic și, mai mult decît aîut, într-un sens metaforic ce implica o dimensiune religioasă. Sprijinindu-se pe această constatare, el argumentează posibilitatea existenței ideii de paternitate divină, într-un sens mai degrabă spiritual, în scrierile profetice. Un argument în plus găsește la Ieremia 3, 4, unde Dumnezeu se adresează profetului cu cuvintele: „Și acum strigi către mine: «Tatăl meu, Tu ai fost povățuitorul tinereților mele»”¹⁵. Însă concluzia lui Marchel este numai parțial relevantă în ceea ce privește sensul termenului *abba*, pentru că, așa cum am văzut, acesta privește, în primul rînd, paternitatea naturală, cea care realizează o legătură după fire între părinte și copil. În orice caz, chiar dacă s-ar accepta o nuanță spirituală a cuvîntului *abba*, trebuie subliniat, totuși, că în toate ocurențele ideii de paternitate din Vechiul Testament, chiar și acolo unde este folosit, în mod explicit, substantivul *ab*, avem de-a face cu construcții enunțiative, iar nu cu invocății directe¹⁶.

O poziție interesantă cu privire la semnificația termenului *ἀββᾶ* adoptă S. Vernon McCasland¹⁷. Teologul american susține că, pornind de la sensul inițial al

¹¹ MARCHEL, p. 108.

¹² KOHLER, p. 28.

¹³ JER.TNT, pp. 83-84.

¹⁴ McCASLAND, p. 83.

¹⁵ MARCHEL, pp. 41-42.

¹⁶ JER.TNT, p. 83.

¹⁷ McCASLAND, pp. 83-84.

cuvîntului aramaic, rezervat exclusiv relației firești de paternitate, evreii l-ar fi consacrat ca metonim pentru Dumnezeu¹⁸. Textul de referință pentru această consacrare este considerat de McCasland prima parte a pasajului de la Maleahi 2, 10: „Oare nu este un singur Părinte pentru noi toți? Nu ne-a creat oare pe noi un singur Dumnezeu?”. Paralelismul poetic din acest verset ar fi suficient, în opinia lui McCasland, pentru a socoti termenii *Părinte* și *Dumnezeu* interșanjabili. Așadar, concluzionează McCasland, folosirea lui *abba* ca metonim pentru Dumnezeu de către Iisus ar fi fost perfect normală pentru lumea iudaică a secolului I. Argumentele aduse de McCasland nu sunt, însă, suficiente, pentru a concluziona că *abba* ar fi funcționat, la evrei, ca metonim. Interpretarea pe care el o oferă pasajului de la Maleahi 2, 10 este doar una dintre numeroasele variante propuse. Astfel, s-a considerat¹⁹ că Părintele la care se referă versetul este unul dintre strămoșii poporului evreu (în particular, Avraam). O altă interpretare²⁰, deși admite paralelismul, totuși subliniază diferența netă dintre Părinte și Creator, în gândirea iudaică: Dumnezeu, în relația sa cu fiecare om, este Creator, în vreme ce calitatea de Părinte are în vedere grija și iubirea manifestată față de Israel, ca națiune. Marchel consideră explicația teologului american drept nesatisfăcătoare, căci îndepărtează „forța vitală a textelor și le privează de sensul lor specific”²¹. Înainte de McCasland, Joseph Henry Thayer, definind termenul *ἀββᾶ*, arătase că acesta provenea dintr-un termen deja folosit de iudei ca metonim pentru Dumnezeu, de aici decurgînd și practica primelor comunități creștine de a alătura formei transliterate a lui *abba* și construcția grecească *ὁ πατήρ*, metonim novotestamentar consacrat²². Totuși, pe lângă lipsa unor idei directe clare, în Vechiul Testament, cu privire la paternitatea divină, și pe lângă confuziile de interpretare, teza lui McCasland este foarte vulnerabilă din cauza faptului că în scrierile veterotestamentare nu întîlnim nicio invocație către Dumnezeu cu titlul de „părinte”, ceea ce face dificilă acceptarea statului de metonim al termenului în iudaism²³.

În acest context, prezența lui *ἀββᾶ* la Marcu 14, 36, ca invocație către Dumnezeu, este inedită pentru lumea iudaică în care și-a trăit viața pămîntească Mîntuitorul Hristos. Avînd în vedere faptul că Iisus vorbea limba aramaică (deși, probabil, cunoștea și greaca), este de presupus că și în cazul celorlalte situații întîlnite în Sfintele Evanghelii, în care El vorbește despre Tatăl sau I Se adresează direct, termenul aramaic folosit în discursul oral a fost tot *abba*²⁴. Tocmai de aceea,

¹⁸ Despre termenul „părinte/tată” ca metonim pentru Dumnezeu, a se vedea și METONYMS, pp. 106-107.

¹⁹ BALDWIN, pp. 258-259.

²⁰ NAC, pp. 322-323.

²¹ MARCHEL, p. 115.

²² THAYER, p. 1.

²³ Împotriva teoriei lui McCasland s-au pronunțat și alți cercetători, precum VAN.IERSEL, pp. 100-102 și TAYLOR.ABBA, p. 64.

²⁴ JER.ABBA, p. 63.

adresarea lui Iisus către Dumnezeu Tatăl are un caracter aparte, propriu Persoanei divino-umane a Domnului. După Marchel²⁵, această adresare se datorează faptului că Iisus Își conștientizează filiația divină și raportul absolut unic pe care îl are cu Tatăl, spre deosebire de ceilalți oameni, a căror relație cu Dumnezeu nu se bucură de aceeași intimitate. Joachim Jeremias consideră invocarea drept o taină interioară a Persoanei divino-umane a Domnului²⁶, Care conferă sacralitate termenului ἄββᾶ, scoțându-L din uzul lui obișnuit. De altfel, la Matei 23, 9, Iisus Însuși le cere ucenicilor și mulțimii care Îi ascultă cuvintele să rezerve denumirea de tată numai lui Dumnezeu: „Și tată al vostru să nu numiți pe pământ, că Tatăl vostru unul este, Cel din ceruri”. Desigur, termenul folosit aici este grecescul πατήρ, însă ceea ce este important de sesizat este ideea urmărită de Iisus, care îi îndeamnă pe oameni să ajungă la gradul de apropiere cu Dumnezeu care să le permită să se considere fiii Săi, să conștientizeze, astfel, adevăratul sens al cuvântului tată. Sensul în care Iisus a folosit termenul ἄββᾶ poate fi desprins și din tradiția moștenită de la Sfinții Apostoli de primele comunități creștine, și reflectată în înseși scrierile Noului Testament, potrivit căreia folosirea de către creștini a acestui termen este semnul conștientizării statutului de fiu al lui Dumnezeu (acest înțeles este pe deplin reflectat de Sfântul Apostol Pavel în Epistola sa către Romani, capitolul 8)²⁷.

3. Interpretări cu privire la proveniența și sensul sintagmei ἄββᾶ ὁ πατήρ

Dificultatea traducerii sintagmei ἄββᾶ ὁ πατήρ nu rezidă numai în greutatea de a găsi o soluție pe deplin satisfăcătoare pentru redarea termenului ἄββᾶ, ci și în modul în care se prezintă sintagma în sine. Avînd în vedere cele prezentate în legătură cu aramaicul *abba*, cu sensurile și nuanțele pe care el le căpătase în vremea Mîntuitorului Hristos și luînd în considerare caracterul aparte al adresării Domnului, ca Fiul al lui Dumnezeu, către Dumnezeu Tatăl, traducerea construcției ἄββᾶ ὁ πατήρ a fost mult influențată de poziția pe care traducătorii au adoptat-o vizavi de termenul *abba*. Cît privește grecescul ὁ πατήρ (literal, *Părintele*), el este un nume divin situat pe un loc central în Noul Testament și în teologia creștină, apărînd de 151 de ori în scrierile neotestamentare. Tatăl este o Persoană a Sfintei Treimi, calitatea de πατήρ fiindu-i proprie din veșnicie²⁸. El este „Dumnezeu și Tatăl Domnului nostru Iisus Hristos” (Efeseni 1, 2), Fiul lui Dumnezeu întrupat. În același timp, însă, Dumnezeu este, după har²⁹, și tatăl oamenilor, adresîndu-ne

²⁵ MARCHEL, p. 107.

²⁶ JER. TNT, p. 88.

²⁷ DJG, p. 619.

²⁸ SF. MAXIM, p. 235.

²⁹ Tîlcuind începutul Rugăciunii Domnești, Sfântul Maxim Mărturisitorul afirmă: „sîntem îndemnați să vestim și harul înfierii ce ni s-a dat nouă, fiind învredniciți să numim pe Cel ce ne este Făcător după fire, Tată după har. Iar aceasta ne obligă ca, cîstînd numele Născătorului nostru după har, să ne silim să întipărim în viața noastră trăsăturile Celui ce ne-a născut, adică să-I sfințim numele pe

neîncetat chemarea de a progresa în asemănarea cu El și în actualizarea statutului de fii. Așadar, invocarea *Părinte/Părintele meu* ocupă un loc firesc în relația Hristos - Dumnezeu Tatăl, după cum trebuie să ocupe un loc firesc și în relația fiecărui creștin cu Dumnezeu. Totuși, traducerea lui *ὁ πατήρ* este îngreunată de faptul că este precedat de *ἄββᾶ*, termen cu care aproape se identifică din punct de vedere al sensului primar. Elucidarea rațiunii și sensului construcției *ἄββᾶ ὁ πατήρ* a reprezentat o preocupare importantă pentru numeroși bibliști, conturându-se câteva direcții principale de interpretare, fiecare cu un număr important de adepți.

O interpretare puțin plauzibilă – și totuși susținută chiar și de Părinți bisericești precum Fericitul Augustin și Fericitul Ieronim – este aceea potrivit căreia Mîntuitorul Însuși ar fi pronunțat invocarea și în aramaică, și în greacă. Fericitul Augustin susține că Iisus ar fi ales această formă de exprimare pentru a sublinia comuniunea în credință și rugăciune dintre ucenicii Săi proveniți dintre iudei și cei proveniți dintre păgîni³⁰. A.T. Robertson, încercînd să demonstreze că nu se poate ca Iisus să fi vorbit numai în aramaică, avînd în vedere numărul mare de ascultători elenizați ai predicilor Sale, aduce în discuție și expresia *ἄββᾶ ὁ πατήρ*, de la Marcu 14, 36, considerînd că ea s-ar fi încadrat perfect în stilul predicatorial bilingv al Mîntuitorului³¹. Poziții mai puțin categorice au adoptat Vincent Taylor³² și Marie-Joseph Lagrange³³, care, deși admit și posibilitatea ca întreaga construcție să-i fi aparținut lui Iisus Însuși, totuși nu ignoră nici posibilitatea ca formula să se fi constituit în sînul primei comunități creștine, din nevoia de a explica sensul termenului aramaic *abba*.

Varianta ca *ἄββᾶ ὁ πατήρ* să fie o formulă de sinteză născută în comunitățile creștine bilingve timpurii este o altă direcție de interpretare a sintagmei³⁴. Faptul că această construcție apare și în epistolele Sfintului Pavel atestă folosirea ei în comunitățile creștine, unde este foarte posibil să fi fost întrebuințată în rugăciuni³⁵. De altfel, din practica acestor comunități ar fi preluat expresia și Sfintul Pavel. Susținînd această interpretare, Lenski³⁶ respinge în mod explicit, ca total neîntemeiată, opinia lui Robertson că Mîntuitorul Hristos ar fi folosit, în mod curent, și aramaica și greaca. O poziție aparte o are Vine, care este de părere că nu caracterul bilingv, în sine, al comunităților creștine a generat formula *ἄββᾶ ὁ πατήρ*, ci faptul că *Abba* a devenit, încetul cu încetul, un nume propriu, ale cărui sensuri originale nu mai putea fi înțelese cu ușurință. De aceea, a fost nevoie de

pămînt și să ne asemănăm Lui ca unui Tată, să ne arătăm fii prin fapte și să preamărim pe Fiul natural al Tatălui, Pricinuitorul acestei înfierii, prin tot ce gîndim și facem” (SF. MAXIM, p. 235).

³⁰ AUGUSTIN III, IV, pp. 285-286. Același argument al unității ucenicilor iudei și păgîni, este folosit și de PULPIT, p. 234.

³¹ ROBERTSON, p. 29. O opinie bazată pe aceleași considerente are și MORISON, p. 422.

³² TAYLOR, p. 553.

³³ LAGRANGE, p. 388.

³⁴ LOISY, p. 412.

³⁵ HERMENEIA, pp. 678-679.

³⁶ LENSKI, p. 637.

explicitarea sa, prin alăturarea traducerii grecești³⁷.

Trebuie spus că unii exegeți au considerat că Marcu însuși ar fi adăugat traducerea grecească, alături de transliterarea aramaicului *abba*, pentru a oferi un plus de claritate textului și a-l face accesibil cititorilor săi de limbă greacă. Considerînd că termenul grecesc este o traducere a evanghelistului pentru aramaicul *abba*, versiunea siriacă harcleană a Noului Testament a redat construcția ἄββᾶ ὁ πατήρ prin *Abba, adică Părinte*³⁸. O astfel de explicație nu poate fi respinsă *a priori*, întrucît înlînim, în Evanghelia după Marcu, mai multe aramaisme urmate de traducerea lor în greacă: *ταλιθα κουμ, ὃ ἐστὶν μεθερμηνεύμενον· τὸ κοράσιον, σοὶ λέγω, ἔγειρε* (Marcu 5, 41: „Talita kumi, care se tîlcuiește: Fiică, ție zic, scoală-te!”); *εφφαθα, ὃ ἐστὶν διανοίχθητι* (Marcu 7, 34: „Effatta! ceea ce înseamnă: Deschide-te!”); *ελωι ελωι λεμα σαβαχθανι; ὃ ἐστὶν μεθερμηνεύμενον ὁ θεός μου ὁ θεός μου, εἰς τί ἐγκατέλιπές με* (Marcu 15, 34: „Eloi, Eloi, lama sabahtani?, care se tîlmăcește: Dumnezeuul Meu, Dumnezeuul Meu, de ce M-ai părăsit?”). În majoritatea covârșitoare a cazurilor de acest fel, însă, autorul Evangheliei folosește una dintre formulele *ὃ ἐστὶν* sau *ὃ ἐστὶν μεθερμηνεύμενον* (traduse, după cum se poate vedea din exemplele de mai sus, prin: „care se tîlcuiește”, „ceea ce înseamnă”, „care se tîlmăcește”), intercalată între cuvîntul străin și traducerea sa în greacă³⁹. Dar forma folosită la Marcu 14, 36 face notă discordantă, pentru că îi lipsește orice indicație asupra faptului că avem de-a face cu un termen non-grecesc, tradus în greacă.

Interpretarea oferită de S. Vernon McCasland⁴⁰ se află în strînsă legătură cu aprecierea sa potrivit căreia *abba* ar fi un metonim pentru Dumnezeu. Astfel, teologul american respinge ideea că *ὁ πατήρ* ar fi o traducere a lui ἄββᾶ, ci caută să demonstreze că cele două cuvinte au un sens diferit, Mîntuitorul urmărind un scop bine determinat prin alăturarea lor. Primul pas pe care îl face McCasland în susținerea afirmației sale este să demonstreze că articolul hotărît *ὁ* poate avea și un rol posesiv, astfel încît construcția *ὁ πατήρ* să însemne *Părintele/Tatăl meu*. O astfel de traducere ar fi paralelă cu locul corespunzător de la Matei 26, 39: „*Πάτερ μου* [πάτερ μου], de este cu puțință, treacă de la Mine paharul acesta!”. Așadar, conform argumentației lui McCasland, traducerea corectă a sintagmei ἄββᾶ ὁ πατήρ ar fi, pentru Marcu 14, 36: *Dumnezeule, Părintele Meu!*, iar pentru Romani 8, 15 și Galateni 4, 6: *Dumnezeule, Părintele nostru!*. Deși propunerea lui McCasland pare atrăgătoare din punct de vedere al discuției hristologice, cel puțin în ceea ce privește rugăciunea Mîntuitorului din Grădina Ghetsimani, totuși ea se sprijină pe o temelie fragilă, căci, după cum am văzut, este greu de acceptat că aramaicul *abba* ar fi fost, realmente, un metonim pentru Dumnezeu în primul secol al erei creștine.

³⁷ VINE, p. 9.

³⁸ McCASLAND, p. 80. Dintre edițiile românești ale Sfintei Scripturi, în CORN. înlînim o traducere asemănătoare, sintagma ἄββᾶ ὁ πατήρ fiind tradusă, în toate cele trei ocurențe, prin *Ava, adică: Tată*.

³⁹ MARCHEL, p. 124.

⁴⁰ McCASLAND, pp. 86-91.

Printre variantele de traducere a sintagmei *ἄββᾶ ὁ πατήρ* se mai numără și cea avansată de J. Courtenay James⁴¹, care susține că, în original, sintagma ar fi fost constituită din doi termeni aramaici, *abba, abî*, ceea ce ar da, în traducere grecească, *πάτερ, πάτερ* (*Părinte, părinte*) sau *πάτερ μου, πάτερ μου* (*Părintele Meu, Părintele Meu*). J. Courtenay James se sprijină și pe faptul că, reunite, invocațiile din locurile corespunzătoare de la Luca 22, 42 (*πάτερ*) și Matei 26, 39 (*πάτερ μου*) ar contura invocația pe care el o presupune la Marcu 14, 36. Marchel este, însă, de părere că o astfel de ipoteză este hazardată și că dă naștere la și mai multe probleme de interpretare: de ce Luca și Matei n-au reținut decît jumătate din rugăciunea originală? De ce Marcu a preferat să redea jumătate din sintagma în aramaică, iar jumătate în greacă? De asemenea, termenul ebraic *abî* nici măcar nu mai era în uz în vremea Mîntuitorului, fiind înlocuit tocmai cu aramaicul *abba*.

Witold Marchel, care oferă o sinteză a teoriilor cu privire la interpretarea sintagmei *ἄββᾶ ὁ πατήρ*, se realizează ipotezei potrivit căreia aceasta a apărut în comunitățile bilingve, formate din iudei și păgîni convertiți, rezervîndu-și, totuși, dreptul de a face cîteva observații.⁴² Mai întîi, Marchel neagă faptul că *ὁ πατήρ* ar trebui considerat drept un nominativ cu rol de vocativ, aducînd în sprijinul acestei opinii un cunoscut tratat de gramatică greacă⁴³, unde se precizează că folosirea nominativului în locul vocativului este întîlnită numai în situația adresării către un subaltern. Cum nu se poate pune problema unei astfel de situații la Marcu 14, 36, Marchel concluzionează că *ὁ πατήρ* este pur și simplu o traducere a aramaicului transliterat, *ἄββᾶ*. Alăturarea traducerii grecești de originalul aramaic s-a realizat, într-adevăr, în sînul comunităților creștine timpurii, însă nu de la sine, ci în urma predicii Sfîntului Apostol Petru, care, ca martor direct al rugăciunii Domnului din Grădina Ghetsimani, s-a îngrijit să explice, în timpul catehezelor pe care le susținea, sensul lui *ἄββᾶ*. Așadar, Witold Marchel este de părere că invocația originală a Mîntuitorului a fost rostită numai în limba aramaică, fiind preluată ca atare de către martorii evenimentului. Mai apoi, prin propovăduirea sa, Sfîntul Apostol Petru a conservat termenul aramaic *abba*, datorită noutății absolute pe care o aducea în ceea ce privește adresarea directă către Dumnezeu, dar i-a și alăturat traducerea grecească, ori de cîte ori îl folosea în predică. În acest fel, construcția *ἄββᾶ* a pătruns în limbajul liturgic al comunităților creștine, de aici fiind preluată și în scrierile Noului Testament.

4. Construcția *ἄββᾶ ὁ πατήρ* în Epistolele pauline

În cele două ocurențe din corpusul paulin, sintagma *ἄββᾶ ὁ πατήρ* este prezentată ca formulă de rugăciune, ca invocație a creștinilor către Dumnezeu. Acest lucru

⁴¹ MARCHEL, pp. 124-125.

⁴² MARCHEL, pp. 125-127.

⁴³ BLASS, p. 121, §147.

dovedește că, dincolo de simpla ei apariție în predicile apostolice despre rugăciunea Domnului din Grădina Ghetsimani, ea a și intrat în patrimoniul liturgic al Bisericii primare. Modul în care s-a petrecut acest fenomen a fost interpretat în diverse feluri, trei fiind, însă, direcțiile principale de interpretare⁴⁴. Toate acestea pornesc de la considerentul că rugăciunea originală a Mântuitorului a fost rostită numai în aramaică, motiv pentru care toate se ocupă numai de termenul ἄββᾶ.

O primă varianta ar fi aceea că ucenicii au fost învățați de Mântuitorul Hristos însuși să folosească aramaicul *abba* pentru a se adresa Tatălui. Argumentul principal, în favoarea unei astfel de interpretări este acela că, fără o indicație explicită din partea Învățătorului, ucenicii nu ar fi îndrăznit, dată fiind mentalitatea religioasă a vremii, să I se adreseze Tatălui într-un fel atât de intim, de personal. Profesorul german Heinz Schürmann este de părere că, dacă nu se acceptă această cale de transmitere, prezența invocației în Biserica primară nu poate fi explicată⁴⁵. Unii cercetători au considerat că prezența lui ἄββᾶ la Galateni 4, 6 și Romani 8, 15 ar fi o reminiscență a termenului aramaic original cu care Mântuitorul a început rugăciunea „Tatăl nostru”⁴⁶.

O părere mai puțin probabilă este aceea că Sfântul Apostol Pavel, prin folosirea acestei sintagme formate dintr-un termen aramaic și unul grecesc, ar face aluzie la glosolalia care caracteriza comunitățile creștine primare. Starea extatică la care ajungeau credincioșii se manifesta și prin vorbirea în limbi necunoscute de ei. Paul Feine, vorbind despre harismele creștine, aduce, printre argumentele privind glosolalia, și folosirea invocației *Abba*, alături de grecescul ὁ πατήρ, în comunitățile creștine timpurii⁴⁷. Totuși, din modul în care sunt construite textele de la Romani 8, 15 și Galateni 4, 6, nu se poate deduce că ele ar fi aplicabile numai creștinilor din acea vreme, când, într-adevăr, harisma glosolaliei era prezentă în sinul Bisericii. Așadar, ele afirmă un adevăr general valabil pentru creștini, care se pot ruga astfel Tatălui și astăzi, când harisma glosolaliei nu mai există în Biserică.

Cea de-a treia direcție principală de interpretare, agreeată, printre alții, de Witold Marchel⁴⁸, este oferită încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea de Charles J. Ellicott⁴⁹, care afirmă că termenul ἄββᾶ a fost inclus în primele rugăciuni creștine, alături de grecescul ὁ πατήρ, ca o amintire plină de respect și dragoste a rugăciunii Mântuitorului Hristos, din Grădina Ghetsimani. Formula ἄββᾶ ὁ πατήρ ar fi căpătat, astfel, un caracter solemn, ardoarea rugăciunii creștinilor alimentându-se din actualizarea rugăciunii Domnului. Așadar, rostul prezenței aramaismului ἄββᾶ la Romani 8, 15 și Galateni 4, 6 este acela de a exprima legătura ce se naște între rugăciunea creștinilor către Tatăl și Persoana Mântuitorului Hristos. De altfel, la

⁴⁴ MARCHEL, p. 181.

⁴⁵ SCHÜRMAN, p. 19.

⁴⁶ MARCHEL, p. 182; DODD, p. 129.

⁴⁷ FEINE, p. 420.

⁴⁸ MARCHEL, pp. 183-185.

⁴⁹ ELLICOTT, p. 78.

Galateni 4, 6 se subliniază că prezența Duhului Fiului este cea care dă naștere, în inima creștinului, invocației *ἄββᾶ ὁ πατήρ*.

De această a treia interpretare se leagă și considerarea lui *ἄββᾶ ὁ πατήρ* ca rugăciune liturgică, folosită în context baptismal în Biserica primară⁵⁰ de către noii creștini, care o rosteau după primirea Tainei Botezului. Alăturarea lui *ὁ πατήρ* termenului *ἄββᾶ*, propriu rugăciunii Domnului, s-a făcut, cel mai probabil, în cadrul procesului de catehizare, după cum am arătat mai sus, în prezentarea uneia dintre posibilele surse ale lui *ὁ πατήρ* de la Marcu 14, 36.

Ca și în cazul ocurenței de la Marcu 14, 36, și *ὁ πατήρ* de la Romani 8, 15 și Galateni 4, 6 a fost considerat, de către unii exegeți, o adăugire a autorului scrierii, în speță Sfântul Apostol Pavel, care a preluat invocația *ἄββᾶ* din memoriile apostolice cu privire la rugăciunea Domnului și i-a atașat grecescul *ὁ πατήρ*. Rolul adăugirii ar putea fi acela de a o oferi creștinilor din Galatia o explicație imediată a termenului *ἄββᾶ*, necunoscut lor. O altă părere⁵¹ afirmă că rolul lui *ὁ πατήρ* ar fi acela de a sublinia posibilitatea pe care o dobândesc creștinii proveniți dintre păgâni să-l numească pe Dumnezeu „Tată”, așa cum o fac cei proveniți dintre iudei, prin întrebuintarea invocației *abba*.

După cum se poate observa, sintagma *ἄββᾶ ὁ πατήρ* pune serioase probleme traducătorului Noului Testament nu numai în ceea ce privește prezența ei în rugăciunea Domnului din Grădina Ghetsimani (Marcu 14, 36), ci și în scrierile pauline, considerate, însă, anterioare consemnării în scris a Evangheliei după Marcu. Semnificațiile teologice și mistice ale sintagmei în Epistolele Sfântului Apostol Pavel au fost îndelung dezbătute și analizate, dar o prezentare a acestora depășește scopul studiului de față.

5. Concluzii

După cum se poate observa, dificultățile traductologice prezentate de sintagma neotestamentară *ἄββᾶ ὁ πατήρ* sunt numeroase, atât din cauza sensului termenului ebraic *abba*, cât și din cauza numeroaselor variante de explicare a alăturării celor două părți componente ale sintagmei. În tradiția biblică românească, termenul *ἄββᾶ* a fost transliterat fie prin *Avva* sau *Ava*, fie prin *Abba* (în edițiile ai căror traducători au preferat sistemul occidental de transliterare a limbii grecești vechi). Doar patru situații aparte se cuvin a fi semnalate. Prima dintre acestea privește Tetraevangelul lui Coresi, apărut la Brașov, în 1560-1561, în care, în locul corespunzător sintagmei *ἄββᾶ ὁ πατήρ* din Evanghelia după Marcu apare numai cuvântul *Părinte*. De menționat, totuși, că textul sursă al ediției lui Coresi este, cel mai probabil, Evangheliarul slav al lui Macarie⁵², apărut în anul 1512, așa încât

⁵⁰ MARCHEL, pp. 188-189.

⁵¹ SADLER, p. 71.

⁵² DIMITRESCU, p. 24.

traducerea din Tetraevanghel nu prezintă decît o importanță secundară pentru studiul nostru. În Biblia de la București (1688), ocurența de la Marcu 14, 36 este tradusă prin *Avva, Părinte*, însă la Romani 8, 15 și Galateni 4, 6, traducătorii s-au dovedit mai zeloși, traducînd și articolul hotărît *ὁ* de dinainte de *πατήρ*. Așa au apărut formele *Avva! Tatăl!* (Romani 8, 15) și *Avva! Părintele!* (Galateni 4, 6). O altă variantă aparte de traducere se întîlnește la edițiile lui Dumitru Cornilescu, lucru deja evidențiat mai sus⁵³. În fine, traducerea Bibliei redactată de Gala Galaction și Vasile Radu plasează, în toate cele trei ocurențe, substantivul *Părinte* între paranteze, soluție adoptată și de ediția sinodală a Bibliei din anul 1968, însă numai pentru Marcu 14, 36⁵⁴.

Concluzionînd, se poate afirma că dificultățile care privesc sensul sintagmei *ἄββᾶ ὁ πατήρ* și al lui *ἄββᾶ*, luat separat, precum și incertitudinile ce planează asupra modului în care a luat naștere această sintagmă, constituie factori extrem de importanți ce determină orice traducător al Noului Testament să acorde o atenție deosebită pasajelor în care apare sintagma. Conservarea aramaicului *abba* (fie ca atare, fie prin *avva*, transliterînd în sistem reuchlinian grecescul *ἄββᾶ*) într-o traducere modernă, preîntîmpină problemele create de lipsa unei identități perfecte între sensul și întrebuițarea acestuia în vremea Mîntuitorului Hristos și înțelesul unor termeni precum *Tată* sau *Părinte* în limbile moderne. De asemenea, menținerea lui *abba* ca atare, prin transliterarea formei grecești, corespunde și intențiilor Sfîntului Evanghelist Marcu și ale Sfîntului Apostol Pavel de a reliefa caracterul aparte al invocației Domnului către Tatăl și al invocației creștinilor, ca fii prin har ai Aceluiași Tată. Oricum, dovada faptului că *ἄββᾶ* s-a consacrat în limbajul teologic al Bisericii este întrebuițarea lui pentru a-l desemna pe părintele duhovnicesc, veritabila călăuză a creștinului în drumul său permanent către Dumnezeu.

Bibliografie

A. Ediții ale Sfintei Scripturi

- BIBL. 1688 = *Biblia, adică Dumnezeiasca Scriptură a celei vechi și a celei noao lége (...)*, București, 1688.
BIBL. 1968 = *Biblia sau Sfînta Scriptură, tipărită (...)* cu aprobarea Sfîntului Sinod, București, 1968.
BIBL. 1988 = *Biblia sau Sfînta Scriptură*, EIBMBOR, București, 1988.
CORESI = *Tetraevanghelul tipărit de Coresi*, ed. Florica Dimitrescu, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1963.

⁵³ La nota numărul 38.

⁵⁴ De remarcat că VULGATA îl plasează și ea pe *Pater* între paranteze, dar numai la Romani 8, 15.

- CORN. = *Biblia sau Sfânta Scriptură a Vechiului și Noului Testament, cu trimeteri. Societatea Biblică pentru Răspândirea Bibliei în Anglia și Străinătate*, Str. Vasile Lascar, 122, București 1926.
- RADU-GAL. = *Biblia, adică Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului și a Noului Testament*, tradusă după textele originalele ebraice și grecești de preoții profesori Vasile Radu și Gala Galaction din înalta inițiativă a Majestății sale regelui Carol II, Fundația pentru Literatură și Artă «Regele Carol II», București, 1938.
- VULGATA = *Biblia ad vetustissima exemplaria castigata...*, Antwerpiae, ex officina Christophori Plantini, 1565.

B. Lucrări patristice

- FER. AUGUSTIN = Sancti Aureli Augustini, *De consensu evangelistarum*, ed. Franciscus Wehrich, Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum 43, Vindobonae-Lipsiae, 1904.
- SF. MAXIM = Sfințul Maxim Mărturisitorul, *Scurtă tâlcuire a rugăciunii Tatăl nostru*, în Filocalia, vol. 2, trad. Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Humanitas, București, 2009.

C. Dicționare, cărți, studii de specialitate

- HBD = Achtemeier, P. J., *Harper's Bible dictionary*, Harper & Row, San Francisco, 1985.
- BALDWIN = Baldwin, J. G., *Haggai, Zechariah and Malachi: An Introduction and Commentary*, Tyndale Old Testament Commentaries 28, InterVarsity Press, Downers Grove, IL, 1972.
- EDNT = Balz, H. R., Schneider, G., *Exegetical dictionary of the New Testament*, vol. I, Eerdmans., Grand Rapids, MI, 1990.
- BARR = Barr, James, „Abba isn't 'Daddy'”, în *Journal of Theological Studies* 39 (1988), pp. 28-47.
- BLASS = Blass, F., Rehkopf, F., Debrunner, A., *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*, 18. Auflage, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1976.
- HERMENEIA = Collins, A. Y., Attridge, H. W., *Mark: A Commentary on the Gospel of Mark*, Hermeneia, Fortress Press, Minneapolis, 2007.
- DIMITRESCU = Dimitrescu, Florica, „Introducere”, în *Tetraevanghelul tipărit de Coresi*, ed. Florica Dimitrescu, Editura Academiei Republicii Populare Române, București, 1963.
- DODD = Dodd, Charles Harold, *The Epistle of Paul to the Romans*, 12th ed., Houlder and Stoughton, London, 1949.
- ELLCOTT = Ellicott, C. J., *St. Paul's Epistle to the Galatians: With a critical and grammatical commentary, and a revised translation*, (electronic ed.), Bellingham, WA, 2008.
- FEINE = Feine, Paul, *Theologie des Neuen Testaments*, 2. Auflage, Leipzig, 1912.

- DJG = Green, J. B., McKnight, S., Marshall, I. H., *Dictionary of Jesus and the Gospels*, InterVarsity Press, Downers Grove, IL, 1992.
- ABBA.TLZ = Jeremias, Joachim, „Abba”, în *Theologische Literaturzeitung*, 79 (1954), col. 213-214.
- JER.LORD = Jeremias, Joachim, „The Lord’s Prayer in Modern Research”, în *Expository Times* 71 (1959), pp. 141-146.
- JER.ABBA = Jeremias, Joachim, *Abba y el mensaje central del Nuevo Testamento*, sexta edición, trad. Alfonso Ortiz et. al., Ediciones Sígueme, Salamanca, 2005.
- JER.TNT = Jeremias, Joachim, *Théologie du Nouveau Testament. Première partie: La prédication de Jésus*, Lectio divina 76, trad. J. Alzin, A. Leefooghe, Les Éditions du Cerf, Paris, 1973.
- KOHLER = Kohler, Kaufmann, „Abba”, în *The Jewish Encyclopedia*, vol. I, New York – London, 1901, p. 28.
- LAGRANGE = Lagrange, Marie-Joseph, *Évangile selon saint Marc*, Études Bibliques, Paris, 1929.
- LENSKI = Lenski, R. C. H., *The Interpretation of St. Mark’s Gospel*, Augsburg Publishing House, Minneapolis, MN, 1961.
- LIGHTFOOT = Lightfoot, John, *Horae Hebraicae et Talmudicae : Hebrew and Talmudical exercitations upon the Gospels, the Acts, some chapters of St. Paul’s Epistle to the Romans, and the First Epistle to the Corinthians*, vol. II, Oxford, 1859.
- LOISY = Loisy, Alfred Firmin, *L’Évangile selon Marc*, Paris, 1912.
- MARCHEL = Marchel, W., *Abba, Père! La prière du Christ et des Chrétiens*, Analecta Biblica. Investigationes Scientifical in Res Biblicas, Institut Biblique Pontifical, Rome, 1963.
- MCCASLAND = McCasland, S. Vernon, „Abba, Father”, în *Journal of Biblical Literature* 72 (1953), pp. 79-91.
- METONYMS = McCasland, S. Vernon, „Some New Testament Metonyms for God”, în *Journal of Biblical Literature* 68 (1949), pp. 99-113.
- MORISON = Morison, James, *Mark’s memoirs of Jesus Christ: A commentary on the Gospel according to Mark*, London – Glasgow, 1873.
- ROBERTSON = Robertson, A.T., *A Grammar of the Greek New Testament in the Light of the Historical Research*, 3rd ed., New York, 1919.
- SADLER = Sadler, Michael Ferree, *The Epistles of St. Paul to the Galatians, Ephesians and Philippians*, 3rd ed., London, 1895.
- SCHÜRMAN = Schürmann, Heinz, *Das Gebet des Herrn*, Herder, Freiburg im Breisgau, 1958.
- NAC = Taylor, R. A., Clendenen, E. R., *Haggai, Malachi*, The New American Commentary 21A, Broadman & Holman Publishers, Nashville, 2004.
- TAYLOR.ABBA = Taylor, T.M., „«Abba, Father» and Baptism”, în *Scottish Journal of Theology* 11 (1958), pp. 62-71.
- TAYLOR = Taylor, Vincent, *The Gospel according to St. Mark*, Macmillan & Co., London, 1952.

- THAYER = Thayer, Joseph Henry, *A Greek-English Lexicon of the New Testament*, American Book Company, New York, 1886.
- PULPIT = *The Pulpit Commentary: St. Mark*, vol. II, ed. H. D. M. Spence-Jones (electronic ed.), Bellingham, WA, 2004.
- VAN.IESEL = Van Iersel, Bastiaan Martinus Franciscus, *'Der Sohn' in den synoptischen Jesusworten. Christusbezeichnung der Gemeinde oder Selbstbezeichnung Jesu?*, Brill, Leiden, 1961.
- VINE = Vine, William Edwy, *An Expository Dictionary of the New Testament Words*, vol. I, London, 1948.
- VLADIMIRESCU = Vladimirescu, Mihai Valentin, Ciurea Mihai, *Numele lui Dumnezeu în Vechiul Testament*, Editura Universitaria, Craiova, 2006.